

СВЯТО МАКОВЕЯ НА БУКОВИНІ. ДОХРИСТИАНСЬКІ ВИТОКИ МАКОВЕЇВСЬКИХ СВЯТКУВАНЬ

Народне свято Маковея на Буковині відзначається 14 серпня. В цей день у православних християнських церквах святять воду, квіти, мак, які після цього набувають, за повір'ям, чудодійної сили¹.

Християнська церква в цей день відзначає святих мучеників Маккавеїв. На думку вчених, свято Маковея є святом квітів та городини. Хоча ствердної відповіді на питання первісних основ свята та його призначення немає. Так, С.Килимник про це свято писав: "Народне свято КВІТКИ, а краще сказати квіток, рослин, дуже стародавнє; утратило воно дуже багато своїх звичаїв, своєї особливості протягом віків, християнізувалось так глибоко, що трудно його належно й дослідити"².

На Буковині в день Маковея святкують храмові свята. Так, поблизу містечка Вашківці, що в передгірній Вижниччині, в давні часи на горі було рідновірське язичницьке святилище. Від нових часів відома легенда про дівчину-красуню, яка сподобалась завойовнику-бусурману. Він домагався її любові, але дівчина відмовила. Тоді він вирішив її взяти силою. Дівчина тікала на гору, і коли турок уже майже її настиг, земля розступилась і забрала дівчину, а йому вдалося лише косу відрізати. Дівчину цю звали Анною. З того часу й називається ця гора Анниною горою. Як називали це місце в давні часи, достеменно невідомо.

На Буковині виявлено багато дохристиянських святилищ, де давні українці віддавали шану богам, проводили моління, здійснювали жертвоприношення, намагаючись задобрити богів, випросити у них добрий урожай, сприяння у господарських справах та військових походах.

Аннина гора була на важливому шляху з Галичини на Поділля. Біля підніжжя цієї гори виявлено сліди археологічної культури скіфів та карпатських курганів.

У дохристиянські часи на цій горі було язичницьке (рідновірське) святилище, де збиралися мешканці околиці та мандрівники битого шляху на поклоніння, жертвоприношення, ігри та забави. Частина сучасних науковців робить припущення, що це місце могло бути також місцем людських жертвоприношень давнього населення. Проте чітких свідчень про людські жертвоприношення немає. Скоріше за все тут приносили жертву богам у вигляді тваринних та рослинних жертв, оскільки як у давнину, так і сьогодні приносять на освячення мак, квіти та різне зілля. Як констатують дослідники давніх дохристиянських вірувань слов'ян Б.Рибаків, Я.Боровський, митрополит Іларіон (І.Огієнко), М.Брайчевський, М.Чмихов³ та ін., у предків слов'ян широкої практики людських жертвоприношень не існувало. Дещо іншу думку з цього питання має буковинський історик І.Чеховський, який у статтях "Жертвоприношення у календарній магійній практиці українців карпатського регіону"⁴ та "Топонімічна легенда про Аннину гору на Буковині: міфологічні мотиви і сліди язичницьких культур"⁵ вважає, що в слов'ян існували людські жертвоприношення: "... всі основні види жертв у культовій практиці наших предків співіснували". При цьому він посилається на Нестора Літописця та на вбивство князя Ігоря древлянами або на людські жертвоприношення у Ростовській землі. Як на мене, таких свідчень недостатньо для того, щоб стверджувати, що давні українці, включно з буковинцями, приносили в жертву людей.

Для давніх слов'ян більш характерними були тваринні жертви, ніж людські жертвоприношення, хоча повністю людські жертвоприношення не виключаються.

Важливою прикметою культових дохристиянських центрів є наявність при них джерел або

криниць, які використовувались у обрядодіях. Воді з таких джерел надавали значення “цілющої”, тобто такої, що виліковувала людей чи тварин від різних хвороб. Біля підніжжя Анниної гори була криниця, а у 90-х рр. ХХ ст. тут викопано ще одну криничку. На самій горі теж є криниця, воду якої прочани вважають цілющою.

Культ джерел і криниць був поширеним у різних місцях України, в тому числі і на Буковині. Практично в кожному селі є криниця або джерело, вода з яких вважається цілющою. У християнські часи біля таких джерел ставились хрести або невеличкі каплички. Як правило, ці джерела прив'язані до певних святих християнського календаря, але часто вони мають народні назви, які вказують на те, що це були місця давніх дохристиянських поклонінь.

Свідченням давньої дохристиянської обрядовості на Буковині є звичай обв'язувати дерева, гілки, хрести, які знаходяться біля місць поклонінь, білими або червоними стрічками. Такий звичай зафіксований і на Анниній горі, де прочани по шляху до вершини святого пагорба обв'язують стрічками з білої тканини деревця, кущі, хрести. Цей атрибут маковеївського свята існував тут ще до приходу в цю місцевість монахів. Відомо, що і на свято Купала дівчата обв'язували дерева різнокольоровими стрічками.

У 1992 р. на гору прийшли монашки православної церкви Московського патріархату, які отаборились тут і за десять років спорудили церкву, будинок для монашок та інші будівлі господарського призначення. Гору розрили вщент. Під час масштабних земляних робіт на горі археологів не було запрошено, що є значним порушенням при будівництві у межах історичних місць. І, як засвідчила одна з монашок (прізвище своє відмовилась назвати) 23 травня 2004 р. під час відвідання Анниної гори учасниками Міжнародного наукового семінару “Кайндлівські читання”, в найближчий час планується розширити капітальні будівельні роботи на Анниній горі, в тому числі і на практично останньому у північній частині гори ще незайманому місці – на місці хреста, встановленого у 1848 р., та дерев'яної хрестової арки. На виділених місцевою владою для монастиря десяти гектарах поля і лук, що оточують гору, організовано вівчарську стину та вирощування різних сільськогосподарських культур. Тобто, за останні десять років історично-легендарну пам'ятку, давні святині наших предків потоптано і знищено прийшлими монахами православної церкви Московського патріархату.

В дійсності на Анниній горі здійснено кримінальний злочин, оскільки сліди давньої культури українців, що там містились, під бульдозерами зникли назавжди. Отже цей приклад засвідчує, що дикість і безкультур'я тягнеться за християнськими місіонерами зі Сходу протягом багатьох століть.

Монастир на Маковея святкує храмове свято. З багатьох куточків Буковини і віддалених від краю теренів сюди сходяться християни і ті, хто не вірить у християнського Бога, але вірить у святе місце наших предків. Вони на колінах повзуть на гору, а це близько одного кілометра, щоб Всемогутній Бог (для рідновірів Бог Неба – Сварог та Бог Сонця – Дажбог) змилостивився над ними, вилікував від хвороб, здійснив задумані бажання.

Сюди, на Аннину гору, в цей день приходять і прихожани Української православної церкви Київського патріархату на Маковеївське храмове свято. Споконвіків аж до часу радянської влади на Буковині не було ні одної парафії, яка б належала до Московського патріархату, а місцеві християни відносились до автокефальної православної церкви. Прихожани церкви Київського патріархату на Анниній горі отримали від місцевої влади кілька десятків метрів невеличкого пагорба, де поставили стіл і хрест, що може бути добрим прикладом скромного моління і невтручання у структуру пам'ятки-гори.

Дівчата та жінки під час свята Маковея та свята Анни (7 серпня) на горі просять у святої Анни, яка вважається покровителькою джерел і жіночої долі, заступництва та допомоги у сімейному житті, влаштуванні подружжя тощо.

У давнину на обряд освячення маку до Анниної гори йшли переважно дівчата та діти. В переддень свята вони збирали “маковіську квітку”, вкладаючи туди різне зілля та головки маку, обв'язували стрічкою, а дехто й рушником. Мати, вручаючи доньці “маковіську квітку”, перед дорогою благословляла її. Повернувшись від освячення, дівчата вручали мак і зілля матері. Мати урочисто доторкалась освяченим до голови дівчини і промовляла замовляння, щоб донька в скорому часі прийшла від шлюбу.

Напередодні свята дівчата готували вінок з квітів та “маковіську квітку”. Малі діти теж

рвали квіти і формували невеличкі букетики. У передгірній та гірській місцевості Буковини квіти для “маковійської квітки” збирали вранці у день свята, але ще до схід сонця. Для цього букета використовували квіти як польові, так і городні (любисток, чорнобривці, васильок, м’ята, кудрявці, польові котики, материнка, чебрець, роман-зілля та ін.). “Квітку” та віночки обмотували червоними стрічками. Мати допомагала дівчині вкладати квіти у букет. При цьому, вкладаючи кожную квіточку, примовляла різні побажання і застереги, пов’язані з життям дівчини, родини, веденням господарства. Матері будили дітей словами: “Вставайте, мої макові голівочки, до Бога, до води час”. Одягнувшись у чистий святковий одяг, молодь вранці йшла до води (ставка, річка, джерела) на освячення. З першими променями сонця доторкались до води квіткою та краєчком віночка. Вважалось, що енергія води переходить на квіти у такий спосіб і вони дістають чудодійні властивості. Потім молодь ставала колом на поляні чи на березі річки і, тримаючи в руках букетики квітів, підставляла їх під сонячне проміння та, йдучи три кола за рухом сонця, співала пісні про квіти, воду і сонце. Потім розпочинались ігри (“Кіт і миші”, “Стукалки”, “Кури і половик”, “Перегонки” та ін.). Дівчата несли “маковійську квітку” і мак додому матері. Та на дверях хати брала з рук дівчини зілля і промовляла: “Най твоя доля буде така файна, як ця квітка і шоби ти така радісна прийшла з своїм судженням додому”. Квіти і мак підвішувались під сволок або в почесному кутку під стелею, й там вони зберігались як охоронники від лихих сил і відьом упродовж року.

У християнські часи з “маковійськими квітками” та віночками йшла молодь до церкви, де священник здійснював кроплення водою, набраною з джерела чи криниці до схід сонця. Тобто обряд освячення залишився, лише він виконувався у церкві і при допомозі священника. До церкви на Божу Службу, яка була присвячена дітям, йшла лише молодь. Змінився зміст вітання матері при отриманні квітів: “Як квітка з храму Божого прийшла свята, так, доню моя, щоб ти красна й весела, прийшла від шлюбу з церкви Божої”⁶.

До свята готували також мак. Кілька голівок маку зв’язували у пучечок, потім обмотували стебельця червоною стрічкою і так несли на освячення. Цей мак використовували як насіння в наступному році, домішували до маку, який використовували для приготування куті, розтрушували його у курниках, щоб добре неслась домашня птиця, та на пасіках, щоб бджоли принесли багато меду. При зриванні голівок маку господиня промовляла замовляння: “Аби дівчата одружувались, а хлопці женились, кури неслися, а куретка вілуплювалися, аби відьми минули нашу хату, а зима була м’яка, аби душі дідів нам помогали”⁷.

Освячені на Маковея квіти й траву потім вкладали за образами або за сволоком як зілля, яке помагає від усяких хвороб, оберігає господарство і сім’ю від неприємностей. Мак, освячений на Маковея, зберігають для Святої вечері на Різдво, він є обов’язковим складником святвечірньої страви – куті. Крім того, цей мак слугує оберегом від усякої нечистої сили. Його розсипав господар біля дверей стайні у різдвяну ніч, щоб відьми не прийшли і не забрали молоко у корів. Маковейський мак використовували також у запобіжній магії під час свята Юрія, коли виганяли худобу на пасовиська. Мак розсипали під вікнами та порогом хліва, промовляючи слова: “Посипаю цей мак для відьми, яка у худоби забирає молоко, най вона визбирає усі маковинки і їй заспівають кугути та застане ранок під стайнею”⁸. У давнину був звичай брати з собою в далеку дорогу зернинки цього освяченого маку як оберіг від злих сил.

Маковейський мак використовували також при будівництві хати. В Буковинському Прикарпатті та Верхньому Буковинському Попрутті існував звичай посипати маком місце, де мали спорудити нову хату. При цьому примовляли: “Як освяченому ніхто ніщо не може зробити, так само, шоби злі духи до цієї хати не могли приступити”. Після цього скроплювали місце будови водою, освяченою під час Водохрещення (19 січня), супроводжуючи обряд молитвою. Завершуючи виводити основу даху – крокви та бантини, до схрещення крокв з боку сонячної сторони (схід або південь) даху прив’язували освячене зілля (квіти, гілочки мирти), рушник або хустину та декілька головок маку, освячених на свято Маковея.

Існувало вірування, що дівчина, яка вирве з городу сусідів, без їх відома, кілька головок маку і освятить їх, то доля до неї навернеться добром.

При появі різних епідемічних хвороб, які в давнину були досить частими на Буковині, мак, освячений на Маковея, розсипали дорогою, на подвір’ї, перед входом до хати та на порозі господарських споруд, прагнучи в такий магичний спосіб відвернути хворобу від людей і худоби.

В цьому святі простежується і первісний культ води – хворі пропасницею купалися в річці, бо вода вважалася цілющою. У цьому святі простежуються і любовні магичні дії. Також простежується оберегове значення свята Маковея. Дівчата обсипали свяченим маком дім, і “вроки” відьми повинні були безслідно пропасти, а до дівчини поверталось лицем щастя⁹.

Квіти, освячені на Маковея, мали різне призначення. Дівочими квітами – квітами кохання, любові у “маковіївському вінку” – були любисток, кудрявці, чебрець. Для господині у цьому святковому букеті квітів були повняки (для достатку сім’ї). Господар підкурював зіллям, освяченим на Маковея, корів, щоб до них не приставали хвороби та відьми не відбирали молоко.

В давні часи, як, до речі, і нині, існувало повір’я, що душі померлих переселяються в новонароджених. Через те, що в святі брала участь молодь, можна припустити, що це свято було й святом духів предків. Літо закінчується, і духи предків, які були в деревах, рослинах, переходять у квіти, плоди. На свято Маковея саме й святкувався такий перехід. Щоб духи працюрів були з людьми, їх намагалися через зірвані і освячені водою квіти перенести в хату, де вони мали оберігати їх протягом осінньо-зимового сезону.

¹ Курочкин А.В. Календарные обычаи и обряды. // Украинцы. – М., 2000. – С. 385.

² Килимник С. Український рік у народніх звичаях в історичному освітленні. – Т. 5. – Вінніпег-Торонто, 1963. – С. 76.

³ Брайчевський М.Ю. Біля джерел слов’янської державності. – К., 1964; Іларіон, Митрополит. Дохристиянські вірування українського народу. – К., 1992; Рыбаков Б.А. Язычество Древней Руси. – М., 1987; Боровський Я., Толочко П. Язичеське капище в “городі” Володимира // Археологія Києва: дослідження і матеріали. – К., 1979; Чмыхов Н. История язычества Руси. – К., 1990.

⁴ Чеховський І. Жертвоприношення у календарній магичній практиці українців Карпатського регіону // Питання стародавньої, середньовічної історії, археології й етнології. –Т. 1. – Чернівці, 2001. – С. 268.

⁵ Чеховський І. Топонімічна легенда про Аннину гору на Буковині: міфологічні мотиви і сліди язичницьких культів // Буковинський історико-етнографічний вісник. – Вип.1. – Чернівці, 1996. – С. 13.

⁶ Килимник С. Вказ. праця. – С. 74 – 75.

⁷ Матеріали етнографічної експедиції Чернівецького національного університету ім. Юрія Федьковича (зберігаються в архіві етнографічного музею історичного факультету ЧНУ). – 1988. – Т. 6. – С. 15.

⁸ Матеріали етнографічної експедиції Чернівецького національного університету ім. Юрія Федьковича (зберігаються в архіві етнографічного музею історичного факультету ЧНУ). – 1996. – Т. 11. – С. 5.

⁹ Иванов П.В. Народные рассказы о ведьмах и упырях / Украинці: народні вірування, повір’я, демонологія. – К., 1991. – С. 441.